

15. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. Верховна Рада України.
URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

ЗАГЧКО О. В.,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.985

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано загальносоціальне запобігання незаконній порубці лісу як системи перспективних економічних, політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських і правових заходів. Аргументовано важливість підвищення ефективності використання ринкових механізмів регулювання економіки та рівня еколого-правової свідомості громадян.

Ключові слова: загальносоціальне запобігання, злочини проти довкілля, незаконна порубка лісу, управління лісовими ресурсами, інституційна спроможність.

В статье проанализировано общесоциальное предупреждение незаконной порубки леса как системы перспективных экономических, политических, идеологических, организационно-управленческих и правовых мер. Аргументирована важность повышения эффективности использования рыночных механизмов регулирования экономики и уровня эколого-правового сознания граждан.

Ключевые слова: общесоциальное предупреждение, преступления против окружающей среды, незаконная порубка леса, управление лесными ресурсами, институциональная возможность.

The article is devoted to analyzing the general social prevention of illegal logging as a system of promising economic, political, ideological, organizational, managerial and legal measures. The importance of increasing the efficiency of using market mechanisms for regulating the economy and the level of environmental and legal consciousness of citizens has been proved.

Key words: general social prevention, crimes against the environment, illegal felling of forests, forest resources management, institutional capacity.

Вступ. Як відомо, лісові ресурси України становлять одну з невід'ємних складових національного багатства нашої держави. Окрім постачання сировинних матеріалів виробництва до деревообробної промисловості, лісові масиви забезпечують скорочення витрат на експортні викопні види палива (вугілля, природний газ), гідрологічну безпеку західних регіонів України та мають великий рекреаційний потенціал. Тож запобігання незаконній порубці лісу необхідне як із позицій економічної обґрунтованості, так і екологічної безпеки. Лише за офіційними даними, частка так званого «тіньового» сектора на ринку лісової про-

дукції коливається на рівні 10 % [9] (наведені нами попередньо дані щодо високого рівня латентності цього виду злочинів дають змогу поставити цю оцінку під питання).

Постановка завдання. Метою статті є розглянути перспективні шляхи загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу в Україні, зважаючи на позитивний досвід зарубіжних країн та інституційну спроможність вітчизняної системи управління лісових ресурсів.

Результати дослідження. З усієї множини існуючих теорій і концепцій превентивного впливу держави та інших суб'єктів на злочинність ми вважаємо найбільш доцільним застосувати концепцію запобігання злочинності, запропоновану В.В. Голіною наприкінці ХХ ст. Науковець виділив три можливі рівні такого запобігання: загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне [3, с. 171]. Заходи загальносоціального запобігання спрямовані на оздоровлення всіх соціально важливих сфер життєдіяльності сучасного постіндустріального суспільства та втілюються в життя шляхом реалізації державних планів соціального й економічного розвитку [1, с. 126]. Тобто спрямовані на подолання або обмеження небезпечних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення негативних явищ, політичних, економічних, психологічних, ідеологічних та інших чинників виникнення криміногенного потенціалу. Особливістю загальносоціальних заходів запобігання є те, що вони безпосередньо не націлені на боротьбу зі злочинами, зокрема екологічною злочинністю, проте створюють різноманітні (фінансові, морально-психологічні, кадрові тощо) сприятливі можливості для поступового усунення відповідних детермінант [8].

Загальносоціальне запобігання незаконній порубці лісу можна розглядати як систему перспективних економічних, політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських і правових заходів, що забезпечують зростання добробуту й підвищення якості життя населення в суспільстві загалом і, як наслідок, перешкоджають формуванню в осіб мотивації отримання доходу завдяки незаконним операціям із реалізацією незаконно заготовленої деревини. Ці заходи запобігання є первинними щодо спеціально-кримінологічних, оскільки останні впроваджуються вже більш конкретно стосовно тих явищ і процесів, що зумовлюють незаконну порубку лісу.

Приступаючи до висвітлення загальносоціального запобігання досліджуваного нами злочину питання у дисертаційній роботі, треба насамперед відзначити, що воно не може бути відокремлене від загальносоціального запобігання екологічній та економічній злочинності взагалі. Ті заходи, які використовуються на цьому рівні, сприяють поліпшенню соціального та економічного життя в країні, підвищенню рівня соціальної та екологічної відповідальності у громадян і зменшенню так званого «тіньового» сектора економіки. Як зазначає В.В. Голіна, заходи загальносоціального попередження запроваджуються в життя через державні плани економічного й соціального розвитку та найчастіше розраховані на тривалий період [2, с. 209]. Іншою особливістю заходів загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу є те, що вони проводяться поза площиною суспільних відносин із власне користування лісом як об'єкта запобіжного впливу, не впливаючи безпосередньо на ті його недоліки та прорахунки, що детермінують відповідну протиправну активність певних громадян.

Загальносоціальні заходи запобігання злочинам проти довкілля містять такі загальні процеси розвитку економіки, науки, техніки, що створюють можливість проведення та підвищують ефективність спеціальних кримінологічних заходів і, на відміну від них, не прямо, а опосередковано впливають на криміногенне середовище, усуваючи або нейтралізуючи загальні, найбільш суттєві та розповсюджені причини злочинної поведінки в галузі охорони довкілля [16, с. 144].

Отож, зважаючи на загальнотеоретичні підходи вітчизняної кримінології, загальносоціальне запобігання незаконній порубці лісу має містити систему заходів щодо усунення та нейтралізації детермінаційних комплексів вчинення зазначеного злочину, що охоплюватиметься загальносоціальною державною політикою в галузі господарювання, соціального забезпечення, правового регулювання. Відповідно, заходи можуть бути спрямовані як на все населення держави або населення окремих її регіонів і місцевостей, так і на окремі категорії

цього населення. Отже, для незаконної порубки лісу виділимо такі групи заходів запобігання загальносоціального рівня:

- економічні – підвищення ефективності використання ринкових механізмів регулювання економіки, тобто підтримка офіційного працевлаштування, чесної та відповідальної конкуренції, збільшення прошарку середнього класу, особливо в сільських регіонах, впровадження корпоративної соціальної відповідальності підприємництва;
- організаційно-управлінські – зміцнення інститутів соціального контролю, підвищення рівня прозорості державного управління, розширення спектру можливостей для ефективного кримінального переслідування винних осіб;
- культурно-виховні – вплив на еколого-правову свідомість громадян, формування добросовісної моделі поведінки суб'єктів господарювання на ринку деревини.

Розглянемо кожну групу заходів системи загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу більш докладно. Перш за все, не можна не погодитися з Б.М. Головкіним щодо загальноприйнятого визнання принципово важливого характеру *економічних заходів* запобігання злочинності [4]. У рамках дослідження це, насамперед, пов'язано з тим, що вагоме значення в системі детермінації злочинів проти довкілля (що характеризуються корисливою мотивацією) мають економічні фактори. У країнах пострадянського простору здебільшого ринкова система господарювання має деякі негативні риси, зумовлені залишками адміністративно-командного управління економікою та відсутністю належного досвіду в державному регулюванні економічних процесів в умовах ринку. Тож між кон'юнктурою ринку та політико-правовим регулюванням господарювання утворюються суперечності, що обумовлюють вчинення економічних злочинів, зокрема, на ринку обігу лісової продукції.

Серед таких чинників треба зазначити розбалансованість економіки, падіння темпів виробництва, інфляцію, різке зростання соціально-економічного розшарування населення, високий рівень безробіття молоді в сільській місцевості тощо. На нашу думку, на протипагу цим негативним явищам державна політика має протиставити: 1) перехід від сировинної до високотехнологічної промисловості, що відповідає економічним вимогам Угоди про асоціацію України з ЄС, зміцнення національної валюти та підвищення прозорості всієї фінансової системи, зниження рівня реальної інфляції; 2) ресурсне забезпечення прожиткового мінімуму; 3) зниження рівня безробіття; 4) розвиток соціального обслуговування незаможних сімей і родин, що втратили годувальника (зокрема, під час проведення антитерористичної операції). Реальна диверсифікація української економіки шляхом створення передумов для зростання виробництва, підвищення продуктивності промисловості та якості товарів, транспортної інфраструктури, послуг зв'язку, машинобудівного комплексу тощо дасть змогу зменшити її залежність від глобальної економічної кон'юнктури, насамперед, від зовнішнього кредитування та рівня світових цін на природні ресурси.

Зважаючи на наведене, ефективність економіки великою мірою залежить від розширення спектру використання новітніх досягнень науки й техніки (наприклад, принципово нових водозаощадливих технологічних процесів у промисловості, сільському та комунальному господарстві, застосування нових способів відтворення родючості ґрунтів, рекультивації лісових ділянок та інше). Тому неабиякого значення набуває державна підтримка наукового, виробничого й технологічного потенціалу промисловості з акцентом на впровадження у виробництво та побут сучасних технологій, спрямованих на енерго- й ресурсозбереження. Наприклад, відповідно до Державної цільової економічної програми енергоефективності й розвитку сфери виробництва енергоносіїв із відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2020 рр., енергетичний баланс держави має бути оптимізований шляхом збільшення обсягу використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, вторинних енергоресурсів. Підкреслимо, що відповідно до документа, окрім деревини, на заміну імпортомним викопним видам палива та газу мають бути впроваджені когенераційні технології з використанням соломи, торфу, вітрової, сонячної та гідрологічної енергії [12]. Досвід держав-членів ЄС має бути покладено в основу модернізації та підвищення рентабельності лісового господарства за допомогою імплементації

тації технологій глибокої механічної та хімічної переробки деревини, залучення в переробку низькоякісної, дрібнотоварної деревини, створення сприятливих умов для зарубіжних інвестицій [6, с. 115].

Відродження українського села згадується в низці програмних і стратегічних документів, ухвалених після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, але найбільш конкретний план заходів запропоновано затвердженою Міністерством аграрної політики та продовольства України в 2015 р. Єдиною комплексною стратегією сільського господарства та сільських територій в Україні до 2020 р. Зокрема, один із напрямів стратегії передбачає таке: 1) розвиток економіки сільських територій шляхом стимулювання неаграрних видів діяльності, поширення інноваційних продуктів, бізнес-мереж, маркетингових проєктів, позиціонування; 2) розбудову туристичного потенціалу сільської місцевості для сільського й аграрного туризму; використання лісових, водних та інших природних ресурсів для рекреаційних послуг; 3) розвиток інфраструктури села з розширення базових послуг для економіки сільських територій та сільського населення з наголосом на розбудову комунікаційних та інформаційних мереж; 4) відродження та розвиток села, збереження та поліпшення сільської культурної спадщини як активу місцевого розвитку; 5) підвищення рівня знань і практичних навичок сільського населення для організації та комерціалізації неаграрних видів діяльності на селі.

На жаль, цим амбітним цілям протистоїть комплекс потужних ризиків, що мають здебільшого корупційний і культурний характер, а саме: 1) інерційність сільського населення щодо диверсифікації господарської діяльності та джерел особистих доходів; 2) перешкоджання доступу сільських жителів до місцевих ресурсів із боку представників великого бізнесу; 3) відсутність бюджетних коштів для програм стимулювання неаграрних видів діяльності; 4) неготовність до розвитку диверсифікованої економіки сільських територій, децентралізації та демонополізації суспільних послуг; 5) переважання патерналістського принципу організації сфери суспільних послуг [7]. А втім, за умов наявності політичної волі на центральному рівні виконавчої влади такі ризики можуть бути мінімізовані шляхом раціонального застосування програмно-цільового методу, який, на відміну від постатейного бюджетування, уможливорює прозоре та орієнтоване на конкретний, вимірюваний результат державне управління [10].

По-друге, рівень незаконної порубки лісу також перебуває в кореляційному зв'язку зі зростанням цін на традиційні види опалення – газ і кам'яне вугілля. Оскільки з 1 травня 2016 р. Уряд скасував пільгові тарифи на газ для населення і затвердив їх у розмірі 6879 грн. за тисячу кубометрів (раніше 3600 грн. – пільговий тариф і 7188 грн. – без пільг), дров'яні котли стали найдешевшою альтернативою іншим видам опалення [15]. Вигідність заготівлі дров і відсутність ефективної охорони лісових насаджень почасти детермінують незаконну порубку лісу з метою заготівель для опалювального сезону.

По-третє, однією з підвалин збалансованого економічного розвитку європейських держав є втілення принципів корпоративної соціальної відповідальності бізнесу (CSR – corporate social responsibility). Цей принцип, за визначенням Ф. Котлера, означає вільний вибір підприємства у сфері зобов'язань покращувати добробут суспільства шляхом реалізації відповідних підходів щодо проведення бізнесу та надання відповідних корпоративних ресурсів. Така компанія сама виступає ініціатором змін і заходів, вона добровільно інтегрує свою основну діяльність із соціальною відповідальністю, сприяючи соціальному, економічному та екологічно стійкому розвитку шляхом посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство [11, с. 281].

Незважаючи на порівняно великий час, що спливає із дня здобуття Україною незалежності від СРСР, державна політика у сфері регулювання підприємницької діяльності досі залишається не досить збалансованою. З одного боку, відомо, що успішні підприємці продовжують зазнавати систематичного корупційного тиску з боку органів охорони правопорядку, що уповноважені розслідувати злочини економічної спрямованості. З іншого – станом на 2018 р. досі діють мораторії на перевірки для малого та середнього бізнесу [13], що утворює певний парадокс у державній регуляторній політиці – сьогодні в національній правовій

системі спостерігається відхід від жорстких природоохоронних позицій держави на користь надання більшої свободи бізнесу, тоді як більшість економічних механізмів стимулювання раціонального природокористування та зниження рівня негативного впливу на довкілля є не досить розвиненими. Уявляється, що самоусунення держави від ініціативи проведення послідовної політики непримиренної боротьби за збереження навколишнього середовища навіть у цілях прискорення розвитку економіки є неприпустимим, оскільки лісові багатства є національним надбанням нинішніх і майбутніх поколінь, а не тільки джерелом сировини для потреб виробництва й реалізації.

Також вважаємо пріоритетним для запобігання незаконній порубці лісу прозорий і справедливий порядок оплати праці у відповідних трудових відносинах. Основні форми контролю за трудовою діяльністю в лісових господарствах можна розподілити за суб'єктами – на внутрішній (що здійснюється громадськими об'єднаннями (профспілками) і зовнішній (з боку державних органів) та за часом проведення – попередній (до прийому на роботу), поточний (у перебігу трудових відносин) і послідовний (після припинення трудових відносин). Контроль може здійснюватися шляхом дослідження документообігу (наказів про прийом на роботу, табелів обліку робочого часу, відомостей про сплату обов'язкових соціальних і страхових платежів тощо), витребування пояснень у безпосередніх учасників трудових відносин (як за скаргою співробітників, так і ініціативно), а також шляхом узагальнення та аналізу результатів перевірки [5, с. 128].

Беручи до уваги роль соціального контролю в детермінації незаконної порубки лісу, необхідно зупинитися й на запобіжних заходах *організаційно-управлінського* характеру щодо підвищення рівня добросесності та нетерпимості до порушень лісового законодавства з боку як наглядових органів, так і громадськості. Нині на державному рівні такі заходи окреслені Законом України «Про запобігання корупції», Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. тощо.

Як свідчить світова практика протидії корупції, а також думки вчених, які досліджують цю проблематику, ефективність боротьби за цим напрямом зростатиме за умов залучення інститутів громадського суспільства (або – громадськості). Під громадським суспільством тут треба розуміти не будь-якого громадянина, а соціально активну частину суспільства (окремі громадяни та їхні об'єднання), зацікавлену в участі в заходах щодо запобігання злочинності як в умові подальшого сталого розвитку суспільства [14, с. 39]. Зокрема, через очевидний інтерес активістів і громадських об'єднань у захисті лісових насаджень від протиправних посягань ефективним інститутом могли б стати громадські антикорупційні комісії (комітети) делегатів відповідних громадських організацій при місцевих екологічних інспекціях. Отже, громадськість могла б у законний спосіб брати участь у нагляді за дотриманням лісового законодавства, висловлювати думку про результати діяльності інспекторів і вносити пропозиції щодо вдосконалення останньої.

Останні декілька років в Україні було також вжито низку заходів щодо скорочення бюрократизму та тяганини в діяльності державних органів, посадових осіб місцевого самоврядування, запровадження електронного урядування для роботи з громадянами та юридичними особами як один із заходів протидії побутовій корупції. Відповідно до Концепції електронного урядування від 20 вересня 2017 р. Уряду треба забезпечити комплекс заходів за напрямками: 1) модернізації публічних послуг і розвитку взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 2) модернізації державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; 3) управління розвитком електронного урядування. На нашу думку, реальне, а не декларативне виконання цієї програми не тільки заощадить витрати на державне управління загалом, але й суттєво мінімізує корупціогенні ризики можливих конфліктів інтересів для представників Держлісагентства України та інших наглядових структур у галузі охорони довкілля.

Чільне місце в комплексі загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу також посідає система *культурно-виховних* заходів, спрямованих на подолання як правового нігілізму загалом, так і його різновиду – екологічного нігілізму, тобто зневажливого став-

лення до встановленого порядку користування природними ресурсами. Такі заходи, на наш погляд, повинні охоплювати: 1) виховання шанобливого ставлення до права як інституту, що регламентує всі сфери суспільного життя; 2) повернення довіри населення до реформ, що проводяться урядом; 3) інформування населення про тяжкі наслідки екологічної злочинності загалом, а також знищення лісових насаджень, зокрема цінних порід дерев; висвітлення матеріалів про притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності винних осіб.

Висновки. Аналіз результатів нашого дослідження свідчить, що, на жаль, заявницька активність населення щодо незаконних порубок лісу залишається вкрай низькою. Тому з-поміж перелічених вище заходів із формування екологічної правосвідомості вважаємо за доцільне активізувати надалі поширення знань про шкідливі наслідки знищення лісових насаджень (зокрема, щодо підвищення ризиків весняних повеней у гірській місцевості через знищення дерев цінних порід), наявність кримінальної відповідальності за такі діяння та пропонувати матеріальну винагороду особам, що повідомлять про вчинення такого злочину до поліції (зокрема, за допомогою ЗМІ; у рамках освітнього процесу в університетах, школах тощо).

Список використаних джерел:

1. Голіна В.В. Єдність загальносоціального і спеціально-криминологічного попередження економічної злочинності. Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 грудня 1998 р.). Х.: Харк. центр вивчення організ. злочинності, 1999. С. 124–130.
2. Голіна В.В. Злочинності – організовану протидію. Харків: Рубікон, 1998. 125 с. С. 206–214.
3. Голіна В.В. Попередження злочинності в Україні на сучасному етапі. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 1999. Вип. 40. С. 164–172.
4. Головкін Б.М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. Теорія і практика правознавства. 2014. № 2.
5. Дараганова Н.В. Зміст повноважень державних інспекторів праці України. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 1. С. 126–130.
6. Дзюбенко О.М., Рошкевич В.Ф. Диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення лісового сектору України: секторальні особливості. Наукові праці НДФІ. 2016. Вип. 4. С. 113–123.
7. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/16025>
8. Жалинский А.Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР (вопросы теории). Львов: Изд-во Львов. гос. ун-та, 1976. 193 с.
9. Загальні тенденції тіньової економіки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiiEkonomiki>.
10. Книщенко І.Ф. Програмно-цільовий метод бюджетування як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Наукові праці НДФІ. 2006. № 2(35).
11. Коллер Ф., Ли Н. Корпоративная социальная ответственность: Как сделать как можно больше добра для вашей компании и общества / Пер. с англ. С. Яринич. К.: Стандарт, 2005. 302 с.
12. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2020 роки: Постанова КМУ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF/paran14#n14>.
13. Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1728-19>.

14. Шрамко С.С. Громадськість як суб'єкт запобігання злочинності: сучасне розуміння. Право і безпека. 2012. № 2(44).

15. Як українці переходять з газу на дрова та біовідходи. URL: <http://ecotown.com.ua/news/YAk-ukrayintsi-perekhodyat-z-hazu-na-drova-i-biovidkhody/>.

16. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. Х.: ИМП «Рубикон», 1994. 228 с. С. 144.

ЖЕНУНТІЙ В. І.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної
роботи
(Національна академія внутрішніх
справ)

ЗЕЛЕНЯК П. А.,

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343.97:343.62

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено становлення кримінально-правової охорони статевої недоторканості дітей в Україні. Здійснено порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на статево недоторканість дітей, у вітчизняному та зарубіжному законодавстві.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, діти, малолітні, неповнолітні, права та інтереси дітей, статева недоторканість, кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей.

В статье исследовано становление уголовно-правовой охраны половой неприкосновенности детей в Украине. Осуществлен сравнительный анализ уголовной ответственности за преступления, посягающие на половую неприкосновенность детей, в отечественном и зарубежном законодательстве.

Ключевые слова: уголовная ответственность, дети, малолетние, несовершеннолетние, права и интересы детей, уголовно-правовая охрана половой неприкосновенности детей.

The article investigates the development of the criminal legal protection of the sexual inviolability of children in Ukraine. A comparative analysis of criminal responsibility for crimes that infringe on the sexual inviolability of children in domestic and foreign legislation is carried out.

Key words: genesis of criminal responsibility, children, juveniles, minors, underage, rights and interest, criminal-legal protection of the sexual inviolability of children.

